

VTÁČIE ÚZEMIA

Ivan Kňaze

DAJAMA

edícia
KS

VTÁČIE ÚZEMIA

Ivan Kňaze

VTÁČIE ÚZEMIA

prvé vydanie, 2021

Autor textu: Ivan Kňaze

Editor a zodpovedný redaktor: Daniel Kollár

Fotografie: Ivan Kňaze

Technický redaktor: Marianna Lázníčková

Grafická úprava: Marianna Lázníčková

Jazyková korektúra: Rút Facunová

Tlač: NIKARA, Krupina

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA ako svoju 348. publikáciu.

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná v akejkoľvek forme bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8136-133-3

RNDr. Daniel Kollár – DAJAMA, Karloveské rameno 4 B, 841 04 Bratislava,
tel.: +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Slovo editora

Milí čitatelia, vydavateľstvo DAJAMA v nadväznosti na časopis Krásy Slovenska, ktorého je nakladateľom, tematicky spracováva jednotlivé prírodné a kultúrne pozoruhodnosti Slovenska. Mnohé z nich pripravilo v rámci svojich edícií pod názvami Prírodné Krásy Slovenska a Kultúrne Krásy Slovenska. V nich sa zameralo na viaceré zaujímavosti slovenského prírodného a kultúrneho dedičstva Slovenska a v tejto činnosti sa snaží pokračovať ďalšími novými publikáciami. Jednou z nich je aj kniha Vtáacie územia, ktorú práve držíte v rukách.

Keď pred niekoľkými rokmi vyšla vo vydavateľstve DAJAMA kniha Živočíchy, svoje miesto v nej samozrejme mali aj vtáky a jednotlivé vtáacie druhy, ktoré obývajú viaceré prírodné lokality. Táto publikácia predstavila celkový obraz slovenskej prírodnej krajiny, ktorú síce človek svojou činnosťou značne pozmenil, avšak dodnes je domovom veľkého množstva živočíšnych druhov. Fauna Slovenska je naozaj mimoriadne pestrá a odhaduje sa niekoľko desiatok tisíc druhov živočíchov, ktoré žijú v lesoch, pri vodných tokoch a plochách, ale aj na poliach, stepiach, lúkach či pasienkoch, t. z. v otvorenej krajine, ktorej rozloha na Slovensku neustále rastie. V plnej miere to platí aj o jednotlivých vtáčích druhoch. K nim treba ešte pridať aj prostredie skál či alpínskych lúk, pretože vo vysokohorských oblastiach hniezdia viaceré dravé vtáky, ktoré sú ozdobou tohto atraktívneho prírodného územia. Samozrejme nemožno pri mapovaní životného prostredia vtákov vynechať ani ľudské sídla a ich okolie, pretože niektoré z nich sú doslova „viazané“ na človeka.

Cieľom publikácie Vtáacie územia nie je podrobne charakterizovať jednotlivé chránené vtáacie územia, ktoré boli v rámci Slovenska vymedzené pre niekoľko desiatok druhov vtáctva. Autor Ivan Kňaze sa v nej skôr zameria na život vybraných vtáčích druhov, ktoré sú typické pre jednotlivé chránené vtáacie územia a približuje isté prvky vtáacieho správania. Najväčší priestor v ňom venuje „milostným hrám“ vtákov a vtáčikov a istej „romantike“ v ich správaní, z ktorej si v niektorých prípadoch môže zobrať ponaučenie aj človek – pán tvorstva. Prijmite preto pozvanie na putovanie po slovenskej prírodnej krajine a potešte sa zo stretnutia s jej malými obyvateľmi.

Daniel Kollár

Slovo autora

Narodil som sa v malej dedinke Hradište ležiacej pod Strážovskými vrchmi. Otec s mamou gazdovali na poliach a na dvore sme mali všetko domáce vtáctvo a v maštali kravy a kone. Teta mi často vravievala, že môjho starého otca za mladi volali „vtáčkar“. Aj môj otec choval okrasné vtáky a ja som už ako 12-ročný chodil poza humnú do lesa a sledoval lesné vtáctvo. Keď som sa neskôr dozvedel, že sa môžem stať ornitológom, nezaváhal som ani minútu a napísal som do Prahy žiadosť o členstvo. Tak som sa v roku 1964 stal členom Československej ornitologickej spoločnosti a bol zaradený do sekcie „biológia hniezdenia voľne žijúcich vtákov“. Ornitológia a moje milované vtáčiky ma odvtedy sprevádzajú celý život, robia mi radosť a spôsobujú pokoj na tele aj duši. Keď sa človek započúva do spevu vtáka, cíti sa zrazu zdravší a silný ako ten dub v lese.

Za môjho 50-ročného aktívneho života pri pozorovaní vtákov som prešiel mnohokrát celé Slovensko a usúdil som, že niet hádam ani jedno malé miestečko v našej krajine a jej krásnej prírode, kde by som neobjavil aspoň jeden vtáčí druh. Vždy ma však vedelo veľmi potešiť, keď som prišiel nebadane na územie, kde sa to len hemžilo vtákmi rôznych druhov. Pravdaže, na druhej strane som bol i zarmútený, keď som na inom území dlho nemohol žiadneho vtáčika nájsť a za celý deň som objavil len jeden či dva druhy. V počiatočných výpravách za vtákmi po celej našej krajine som chcel mať jednotlivé druhy vtákov zaznamenané aj fotograficky a z etologického hľadiska zachytené aj ich správanie. Postupne, keď sa už môj archív fotografií zaplnil skoro všetkými druhmi žijúcimi na Slovensku, som sa začal viac venovať pozorovaniu

Hradištské polia pod Strážovskými vrchmi

Ivan Kňaze v teréne

ďalekohľadom a zapisovaniu zaujímavých alebo aj nevšedných spôsobov správania jednotlivých druhov. Poznámky som si písal na kúsky papierov a potom vždy večer som ich prepisoval do malého zošita. Počas zimy som si nakoniec všetky poznámky prepisoval do ucelených súborov do veľkého zošita, obložil som sa ornitologickými knihami a porovnával som moje postrehy s odborníkmi – profesionálnymi ornitológmi. Takto som neskôr zostavil texty o správaní každého druhu, ktorý u nás hniezdi alebo sa len určitý čas zdržuje, migruje či preletuje. Základom mojej práce bola aj kniha D. Karasku, A. Trnku, A. Krištína a J. Ridzoňa pod názvom Chránené vtáčie územia, ktorú ako nepredajnú publikáciu vydala v roku 2015 Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky.

Mám rád rodinný život, kde som ja, moja manželka, naše deti – a tie naše deti majú zasa svoje deti a máme vnúčatá. Celý život sa venujem problematike hniezdenia vtákov. Život vtákov sa do istej miery podobá aj našmu životu. Aj medzi vtákmi je

on – samec a ona – samica a majú svoje deti. Tie ich deti, majú zasa svoje deti. Tak ako my s manželkou sme vychovali naše deti, aj rodičia vtákov vychovávajú svoje potomstvo. Výchova detí u ľudí je podobná, avšak s istým rozdielom. A práve v ňom je najväčší „háčik“ a tajomstvo vtáčieho života. Každý druh má na výchovu svojich mláďat totiž iné podmienky, iné spôsoby rozmnožovania či „predsvadobných a svadobných hier“, spevu a pytačiek. To aj mňa vždy najviac zaujímalo a práve správaniu vtákov som vo svojom „vtáčom“ živote venoval asi najviac hodín, či až rokov v našej prírode.

Milí čitatelia, aj z uvedeného dôvodu chcem v tejto knihe priblížiť nielen to, na ktorom vtáčom území žije určitý vtáčí druh, ale aj jeho aktuálne pozorovanie a správanie tak, ako som ho prežil. A to precítenie prajem aj vám. Pozývam vás s touto knižkou do prírody a prajem veľa pekných zážitkov pri objavovaní a pozorovaní vtáčikov, pretože ony sú tu aj pre nás.

Stará Morava

CHVÚ: Záhorské Pomoravie

Východisková obec: Malé Leváre

Malé Leváre sú ideálnym východiskovým miestom na prechádzku do vtáčieho územia, nachádzajúceho sa v lokalite Stará Morava. Vyberieme sa k nej z obce po ceste západným smerom a prejdeme križom cez cyklistickú značkovanú cestu, ktorá je zároveň aj náučným chodníkom Nivou Moravy. Pokračujeme ďalej severozápadným smerom a asi po jednom kilometri sa ocitneme na hrádzi, za ktorou objavíme Starú Moravu. Okrem bežných druhov vtákov tu môžeme pozorovať volavku popolavú či belušu veľkú. Vo vzduchu sa vznáša myšiak hôrny alebo aj vzácna haja červená. I keď tu žije skryto napríklad aj chriaštel malý, bučiak trstový či hrdzavka potápavá, asi najpôvabnejším vtákom v tejto lokalite je bučiačik močiarny.

Bučiačik močiarny

Bučiačik sedí počas dňa ukrytý v stebloch trstiny tak, že aj skúsený ornitológ má čo robiť, aby ho tam v tejto „maskovacej“ pozícii

zbadal. Má smotanovožlté perie s tmavými pásikmi, a tak úplne splýva s okolitým prostredím. Ak je citeľne ohrozený, vie sa ešte maskovať tak, že sa postaví kolmo so zobákom smerujúcim nahor. Zaujímavosťou

Morava pri Malých Levároch

bučiacika je, že sa naučil prispôbovať pohybom časti svojho tela paralelne s pohybom nakláňajúcich sa stebiel trstiny, napríklad, keď fúka vietor. Niekedy zlezie bučiacik z trstiny na zem do nízkeho porastu, kde sa učupí, zatiahne krk medzi pleciami a vyzerá ako guľka hodená do trstiny. Bučiacik má rád teplé ranné slnko a vtedy sa objaví na okraji trstovej steny a tam sa „vyhrieva“. Takto ho môžeme v tomto prostredí aj najčastejšie spozorovať.

Keby sa nám podarilo objaviť bučiacika ako kráča, tak sa určite pousmejeme. Kráča totiž po trstinovom poli ako manekýnka – pôvabne, veľmi pomaly, malátne dvíha nohy a rozťahuje dlhé prsty. Objíma dve až tri stebľa trstiny a posúva sa ďalej ako slimák. Keď je už náhodou vytlačený na okraj trstinového porastu, na jeho okraji chvíľku stojí a ak sa blíži nebezpečenstvo, vyletí. Je to opäť let vhodný na pousmiate čí na počudovanie. Pri lete akosi nezvyklo a mľandravo tápe vo vzduchu krídlami. Ani by sme však neverili, ako rýchlo preletí nevelkú vzdialenosť a šikovne sa stratí v poraste na opačnej strane vodnej plochy.

Volavka popolavá

Bučiarik močiarny

Bučiaciky v trstovej džungli aj hniezdia. Mláďatá majú najprv krásne hrdzavožlté prachové perie. Sedia v hniezde, ale pri vyrušení sa často poberú vedľa hniezda a každé sa zvlášť zavesí na steblo trstiny. Tak sú chránené pred predátorom, ktorý by skôr objavil tri až štyri pohromade na hniezde, ako jedno osamote na byli. Rodičia ich často hľadajú v trstovom poraste a krmia ich jednotlivo.

Mláďa sa dožaduje potravy žobravým spôsobom. Keď rodič príde s potravou natrávenou v žalúdku, mláďa začne rodiča pichať špicou zobáka. Rodič, až po dlhšom naliehaní a žobraní, otvorí zobák a vyvrhne natrávenú potravu do hniezda alebo aj na zem, keď je mláďa mimo hniezda. Niekedy rodič pri otvorení zobáka ani nestačí potravu vyvrhnúť a už je mláďa zobákom až v jeho krku a vyberá si ju samo z hrvoľa. Natrávená potrava však nie je celkom kašovitá, ale obsahuje aj kúsky rýb či iných vodných živočíchov. Nájdu sa tam často aj väčšie kusy, takže mláďa ich niekedy hltá s veľkými ťažkosťami.

V lokalite Stará Morava nájdeme aj volavku popolavú, bociana čierneho či sliepočku vodnú.

Budkovianske rybníky

CHVÚ: Záhorské Pomoravie
Východisková obec: Holíč

Z južného okraja Holíča sa môžeme k rybníkom vybrať od jediného zachovaného veterného mlyna na Slovensku po žltú značkovanej lesnej ceste na juh smerom k Budkovianskemu potoku. Ďalej budeme pokračovať proti jeho toku a poľná cesta nás privedie priamo až k Budkovianskym rybníkom. Pohodlnejší sem môžu prísť autom z Holíča smerom na Petrovu Ves cestou č. 590, z ktorej asi po 3,5 kilometra odbočia k rybníkom. Ich bohatá močiarňa a vodná vegetácia poskytuje vhodné podmienky pre výskyt a rozmnožovanie viacerých druhov vtákov. K najzaujímavejším patria chriašť veľký a trsteniarik veľký.

Chriašť veľký

Chriašť veľký má znamenitý sluch. Pri akomkoľvek podozrivom zvuku reaguje útekem po hladine, pričom si pomáha krídlami. Svoje rozhorčenie dáva najavo zvukom „gip-gip“, pričom nervózne pobehuje po hladine a pokyváva hlavou. Inokedy zasa pri vzrušení chvíľu skúma a počúva, odkiaľ vane nebezpečný vietor, a po zistení a overení situácie často začne domnelého

nepriateľa zastrašovať. Veľmi zreteľne a silno začne pritom kvíkať ako prasa. Na hladine často trhá celým telom, nadvihuje chvostové krovky a ukazuje bielu spodnú stranu.

V čase odpočinku pripláva k stebľu pálky, bokom tela sa oprie, rozšuchorí perie na celom tele a hodnú chvíľu takto nepohnute spí. Inokedy zasa vyjde na stolček z trsti na hladine, kde chvíľu drieme. Po prebudení si čistí telo. Využíva na to hlavne dlhé prsty na nohách, ktorými si prehrabáva hlavu, okolie očí, koreň a ústie zobáka. Špicatým zobákom sa celý češe a vyďobáva si spomedzi prstov na nohách rôzne nečistoty. Chriašť, hoci žije vo vode, nemá medzi prstami plávacie blany. Pohybuje sa zvyčajne len v plytkej bahnistej vode, kde nohami kráča po zemi alebo sa zapiera o bočné stebľa.

Chriašť veľmi zriedka žije spoločensky. Neznesie vo svojom malom teritóriu nielen príslušníkov vlastného druhu, ale ani ostatné vtáky. Samec vyháňa všetko preč prudkým výpadom a pritom kričí „vuit-vuit“, pokým votrelec neodíde. Ak narazí na odpor svojho soka, nastane krátka trma-vrma a nevítaný hosť rýchlo kapituluje.

V hustom, priam nepreniknuteľnom vodnom poraste sú zreteľné vychodené cestičky,

Chriašť veľký

Trsteniarik veľký

ktorými chriašteľe prechádzajú za potravou. Nevyhľadávajú hmyziu potravu len vo vode, ale vyskakujú aj po stebľách a zbierajú pavúky, žabky rosničky, vážky a iné močiarne drobné živočíchy. Chriaštel vychádza aj vysoko po stebľách k semenám plodov tráv. Po trstí sa pohybuje tak, že dlhými prstami objíma aj tri, štyri byle, až sa dostane nahor.

Trsteniarik veľký

Na úseku trstového porastu širokom asi tri metre a dlhom sedemsto metrov sa nachádzajú dva až tri samce. Každý samec si už od konca apríla veľmi aktívne obhajuje svoje teritórium prenikavým škriekaním s klasickými prvkami lúbežného romantického dospevu pre potulujúce sa samičky. Samec trsteniarika práve takýmto spevom na vysokej trsti vyhľadáva samice s dôrazom aj na vonkajší vzhľad. Práve spev je výrazným ukazovateľom samčej investície do rozmnožovania vlastného druhu. Výrazne prenikavý spev trsteniarika veľkého okrem označovania hniezdneho teritória láka i samice, a tak posilňuje sociálnu väzbu do páru a potom synchronizuje párenie. Ak sem príde, samca tohto druhu určite budeme počuť ako prvého speváka.

Na Budkovianskych rybníkoch žije aj trsteniarik bahenný, svrčiak slávikovitý alebo lyska čierna.

Budkovianske rybníky

Kršlenica

CHVÚ: Malé Karpaty

Východisková obec: Plavecký Mikuláš

Plavecký Mikuláš, nachádzajúci sa na západnej strane Malých Karpát, je ideálnym východiskom výletu do vtáčieho územia v lokalite Kršlenica v Mokrej doline. Bralnatá kulisa masívu Kršlenice vytvára z obce z krajinárskeho hľadiska jednu z najkrajších záhorských dedín. Vo vrchnej časti masívu nájdeme vápencovú plošinu a pod ňou strmé úbočia so škrapovými poľami a bralami. Mokrou dolinou nás povedie turistický a náučný chodník Plavecký kras, v okolí ktorého objavíme viaceré druhy vtákov. Medzi nimi určite nebude chýbať krutohlav hnedý či stehlík obyčajný.

Krutohlav hnedý

Krutohlav je dohnedá sfarbený vták a splýva s kôrou stromov, v dutinách ktorých aj hniezdi. Viac obsadzuje dutiny, ktoré vznikli prirodzeným odhŕňvaním jadra alebo časti kmeňa či konára pod kôrou. Obsadí

Krutohlav hnedý

však aj dutinu vydlabanú ďatľom či nejakú staršiu dutinu. Ak už v nej zahniezdila napríklad sýkorka, rozhorčený samec vyhádza von všetok materiál aj so znáskou vajíec. Ak sú už v hniezde mláďatá, tak pokorne odletí.

Keď koncom apríla priletia tieto vtáky obyčajne na staré hniezdisko, samce sa začnú ozývať silným prenikavým hlasom. Na tento hlas sa ozývajú aj samičky, a tak si vyhradzujú pred druhým párom svoj hniezdny revír. Svadobný rituál predvádzajú na strome. Samček naježí pri samičke perie a potom obaja rozširujú chvosty, dvíhajú hlavy kolmo hore, navzájom sa približujú a ukláňajú oproti sebe, pričom sa skoro dotýkajú.

Keď sa pri obydli krutohlava objaví nepriateľ, sedí na konári, v tichosti ho pozoruje, nafukuje krk, dvíha hlavu, čeperí chocholku a roztvára chvost do vejára. Krúti hlavou, skláňa ju dopredu, akoby chcel niečo povedať. Pritom nafukuje hrdlo, prevaľuje očami a vydáva strachom popudený hlasový signál. Klokoce a prská s vyplazeným jazykom, ba poskakuje aj na nožičkách dopredu voči votrelcovi. Krutohlav využíva tieto manévry zastrašovania proti votrelcovi, ktorého toto nezvyklé počínanie prekvapí, ba až zaskočí, a často sa potom dá na útek.

Kršlenica v Mokrej doline

Stehlík obyčajný

Stehlík má okrem atraktívnych a príťažlivých pestrých farieb, majestátneho a elegantného spevu aj tanečnú zručnosť. Po celý deň svadobných hier predvádza samičke v krátkych intervaloch svoje umenie. Vyletuje pritom z miesta na krátke okružné lety s trasením krídel a ako motýlik prisadá k samičke. Vzápätí spieva, otáča hlavu, krúti sa, pokyvuje sa a nakláňa na konári. Občas zletí na zem, aby sa ovlažil v rannej rose alebo napil vody.

Stehlíka môžeme pozorovať vždy pekne upraveného. Je pôvabne obratný a veľmi pohyblivý. Nevydrží ani sekundu stáť v pokoji. Rád sa vytŕča na vyvýšenom mieste a ukazuje svoje pestrofarebné telo. Pri pytačkách používa láskavý a krátky pozdrav, akýsi nápev smerujúci k milovaniu, ktorý znie ako „mňaj“. V inom prípade možno počuť aj nezreteľné a maznavé „ááj“. S ostatnými vtákmi žije stehlík v priateľstve, ale napríklad k sýkorke, vrabcovi či kanárikovi sa správa nevšímavo. Vedia ho rozčúliť škorec a drozd.

Vtedy sa na čiernych vtákov osopí s prenikavým dohováraním „kréré-kré“. Keď uspeje a votrelcov odoženie, radostne sa pred samičkou vystatuje zhovievavým a tlkotajúcim hláskom s prímiesou jemného švitenia.

Stehlík obyčajný

V Mokrej doline môžeme pozorovať aj žltouchvosta domového, strnádka obyčajnú alebo skaliarika sivého.

Hájiček

CHVÚ: Malé Karpaty

Východisková obec: Budmerice

Ideálnym východiskom k rybníku Hájiček sú Budmerice nachádzajúce sa len niekoľko kilometrov východným smerom od Modry. Obec leží v údolí potoka Gidra a vtáčie lokality Hájiček, ako aj susedná vodná nádrž Budmerice sa rozprestierajú na jej severozápadnom okraji. Na močaristé územie okolo týchto vodných plôch sa dostaneme aj z blízkej obce Štefanová po poľnej ceste cez lokalitu Topole. Z troch strán ho obkolesujú úrodné polia a na juhovýchode sa rozkladá rozsiahlejší dubový les Lindava s mierne vyvýšeným Bielym vrškom. Z viacerých tu hniezdiacich druhov vtákov nás zaujmú aj kalužiačik malý či chriaštel malý.

Kalužiačik malý

Keď kalužiačik malý zosadne na brehu, najprv sa porozhliadne po okolí a potom vstúpi do plytkej vody. Ponorí zobák

a vyfahuje z dna larvy hmyzu a iné drobné bezstavovce. Po chvíli preskočí breh, vyskakuje na nižšie rastliny, chytá pavúky a vo vzduchu pomaly lietajúce dvojkrídlavce, sieťokrídlavce a blanokrídlavce. Kalužiačik

Rybníky pri Budmericiach

Kalužiachik malý

malý je samotár, o územie, kde loví potravu, sa s nikým nedelí. Nepridružuje sa ani k iným kalužiakom či ostatným bahniakom. Je priam nervózny, ak sa do jeho lovného územia priblíži súper z vlastného rodu. Vie sa veľmi rozčúliť a kľukatým letom odráža nevítaného hosta preč z revíru.

Samec kalužiachika malého sa po prilete do hniezdneho teritória správa ostražito a obsadí zvyčajne asi jeden kilometer dlhý úsek na brehu rieky. Na určitých miestach pri krovinách a nad nízkym, ale hustým porastom trstia a iných tráv začne tokať. Jeho spôsob svadobných letov je veľmi zvláštny. Preletuje vlnkovito nad vodnou hladinou, obracia sa nevysoko vo vzduchu a zvisle sa spúšťa nad hladinu. S otvorenými krídlami kmitá tak, až konce krídel jemne brázdia povrch vody. Pritom vydáva jasný silný hlas, ktorý sa podobá rybáríkovi riečnemu. Spočiatku je to jeden ucelený hvizd a znie ako „jiút“. Postupne sa hlas znásobuje do trvalejšieho trillu, do ktorého sa primiešava aj skupina hlások „id-idi-hididi“. Spev je príjemne zvučný a z vysokých tónov postupne klesá. Samec sa spočiatku pri svadobných letoch ukazuje nad vodou. Postupne však prelieta aj nad brehom až zosadne do hustého porastu, kde v jemnom piesku začne hľbiť jamku.

Chriaštel' malý

Chriaštel' malý žije na rybníku Hájiček veľmi skryto. Jeho obľúbeným miestom sú husté trstové porasty s malými vodnými plochami uprostred jeho hniezdneho teritória. Nie je ani takým vzácnym, ako skôr tajomným vtákom. Robí všetko preto, aby nemusel na voľnú hladinu vôbec vyplávať. Je síce dobrý plavec a zo všetkých chriašteľov pláva najviac, ale len v noci. Jeho prítomnosť najčastejšie zistíme, keď si v teplejší aprílový alebo májový deň sadneme na okraj rybníka a započúvame sa do jeho výrazne zvonivo znejúceho monotónneho hlasu, napodobňujúceho niektorú z našich žiab – „kva-kva-kva“.

Okolo rybníkov pri Budmericiach žije aj hrdzavka potápavá, lyska čierna alebo kulík riečny.

Chriaštel' malý

